

Арсентьєва О. С.,

к.ю.н, доцент кафедри правознавства,

декан юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРИНЦИПІВ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

В статті вирішується науково-прикладна проблема принципів трудового права; розглядаються поняття та особливості принципів трудового права України; удосконалено дефініцію категорії «принципи трудового права» з урахуванням новітніх тенденцій у розвитку вітчизняної науки трудового права; розкрито особливості принципів трудового права України та охарактеризовано його ознаки.

Ключові слова: принципи, поняття, особливості, трудове право, законодавство, правовідносини.

Постановка проблеми. Питання сутності принципів посідає центральне місце серед теоретико-прикладних проблем науки трудового права. Це обумовлено, насамперед, їх важливим значенням в системі правового регулювання трудових правовідносин, їх провідною роллю у визначенні подальших тенденцій в розвитку науки трудового права.

Характерно, що формування принципів трудового права відбувається під впливом як соціально-економічних та політико-правових внутрішньо-національних умов, так і прийняттям міжнародних стандартів в цій сфері. Із розвитком демократичних засад державотворення, посиленням економічної незалежності нашої держави та зміцненням її міжнародного становища виникає необхідність у виробленні нового підходу до визначення принципів трудового права України.

Актуальність теми дослідження підтверджується тим, що хоча у вітчизняній науці трудового права досить значна кількість робіт присвячена даному питанню, однак поточні зміни політико-правового та економічного характеру, що мають місце в нашій державі, породжують потребу в переосмисленні наукового підходу до визначення поняття цієї категорії, що, в свою чергу, обумовлює важливість та своєчасність даної статті.

Стан дослідження. Окремі аспекти принципів трудового права досліджували такі науковці, як: В. В. Гончаров, А. М. Колодій, В. І. Курілов, Р. З. Лівшиц, С. В. Мірошник, А. С. Пашков, П. Д. Пилипенко, О. В. Старчук, В. І. Шкатулла та багато інших. Однак, на сьогоднішній день відсутні комплексні актуальні дослідження, присвячені визначенню поняття та особливостей принципів трудового права з урахуванням сучасних тенденцій розвитку цієї науки, що ще раз підкреслює важливість та актуальність запропонованої теми.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є визначення поняття та особливостей принципів трудового права в Україні. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: визначити поняття «принципи права»; на основі аналізу різних підходів та концепцій щодо розуміння категорії «принципи трудового права» запропонувати удосконалену дефініцію цієї категорії з урахуванням новітніх тенденцій у розвитку вітчизняної науки трудового права; розкрити та охарактеризувати особливості принципів трудового права України.

Виклад основного матеріалу. Питання принципів права неодноразово ставало предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Всі вони майже однотайно вказували на важливу роль, яку відіграють принципи в сфері правового регулювання. Однак, єдиного доктринального підходу щодо розуміння їх сутності так і не було вироблено. Причиною цьому служить постійний розвиток суспільних правовідносин, що супроводжується удосконаленням науково-правових ідей, що лежать в основі правового регулювання. Юридична наука не стоїть на місці, однак справедливо і те, що перехід на кожний новий рівень свого розвитку супроводжується урахуванням

минулих здобутків. Про це, зокрема, йде мова в одному із законів діалектики (закон заперечення заперечення). Тому розглянемо деякі наукові підходи до визначення поняття принципів права як родової, по відношенню до принципів трудового права, категорії.

Так, А. М. Колодій ще в 1998 році присвятив своє монографічне дослідження саме питанню принципів права. На його думку, принципи права – це такі відправні ідеї його буття, які виражають найважливіші закономірності, підвалини даного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права та утворюють його основні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальною значимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови та зміцнення певного суспільного ладу [1, с. 43].

Більш лаконічно, але не менш змістовно сформульоване визначення науковцями В. В. Молдован та Л. І. Чулінда. Науковці вважають, що принципи права – це основні ідеї, вихідні положення, які закріплені в законі, мають загальну значущість, вищу імперативність (веління) і відображають суттєві положення права [2, с. 45].

Порівнюючи ці два визначення можемо помітити як спільне, так і відмінне в їх змісті. Зокрема, розбіжність прослідковується у тому, що вчені по-різному підходять до ідеї обов'язкового закріплення принципів у правових нормах. З цього приводу варто зазначити, що на практиці можливі два варіанти: 1) чітке закріплення принципів в нормі законодавчого акту; 2) принцип впливає із змісту відповідної норми права. Наприклад, в ст. 8 Конституції України чітко визначений принцип верховенства права. Натомість, принцип законності лише опосередковується змістом ст. 6 Конституції [3]. Звичайно, для більшої ефективності бажано, щоб принципи права знаходили своє закріплення в правових нормах, хоча рівень імплементації відповідних принципів в законодавстві жодним чином не зменшує їх значущість.

Повертаючись до аналізу наукових визначень поняття принципів права, можемо також зробити висновок, що науковці одностайні у розумінні

призначення та ролі цих принципів, яка полягає не стільки в регулятивному впливі, скільки в забезпеченні ідейної основи права.

В контексті піднятої проблеми варто погодитись з думкою білоруського науковця Т. М. Петоченка про те, що принципи права визначають шляхи створення, формування правової системи, реалізації та захисту правових норм. Як зазначає вчений, принципи, відображені в нормах права, набувають регулюючий вплив. Однак принципи права не є правилами поведінки і не мають головних елементів правової норми: гіпотези, диспозиції, санкції. Тому за допомогою правового принципу неможливо врегулювати конкретні суспільні відносини. Правовий принцип дозволяє усвідомити суть правової норми, яка регулює дані суспільні відносини або повинна регулювати. Таким чином, правові принципи впливають на зміст як діючих, так і майбутніх норм права [4, с. 192].

Виходячи із вищезначеного, слід констатувати, що сутність принципів права полягає у тому, що їх імперативність поширюється на всю правову систему України: на зміст правових норм, порядок їх прийняття, на спрямованість та зміст діяльності органів державної влади, межі їх повноважень, тип регулювання суспільних правовідносин тощо.

Принципи права – родова по відношенню до принципів трудового права категорія, тому всі ознаки, властиві першій з них, характерні і для другої. Між тим, принципи трудового права мають свої особливості, що обумовлені специфікою трудових правовідносин та способів їх регулювання.

В науковій літературі пропонується безліч визначень поняття принципів трудового права. Розглянемо деякі з них.

Так, на думку П. Д. Пилипенка, принципи трудового права – це засадничі ідеї, що визначають сферу його дії, порядок установлення прав та обов'язків суб'єктів, гарантії захисту їх прав і законних інтересів. Це своєрідна система координат, у рамках якої розвивається вся галузь і одночасно вектор, який указує напрям цієї галузі [5, с. 56]. Дане визначення сформульоване науковцем ще в 1999 році, але воно зберігає свою актуальність і сьогодні.

Зокрема, з деякими варіаціями подібний підхід застосовується у визначеннях, наданих іншими вітчизняними та зарубіжними науковцями, на думку яких принципи трудового права – це: 1) вихідні основи, які можуть бути виражені у вигляді загальних норм, та які, як правило, не регулюють конкретну поведінку осіб, але встановлюють загальну спрямованість, єдині засади правового регулювання і єдність системи галузі трудового права [6, с. 21]; 2) основні керівні ідеї (засади), які закріплені в нормах або виводяться з них і є такими, що характеризують зміст трудового права та напрямки його подальшого розвитку [7, с. 798] та ін.

Сучасна правова доктрина дещо удосконалила та розширила дефініцію поняття «принципи трудового права». На думку О. В. Старчук, під ним необхідно розуміти засадничі ідеї, що лежать в основі трудового права, визначають зміст і спрямованість його норм, за допомогою яких здійснюється правове регулювання трудових та тісно пов'язаних з трудовими відносин й характеризуються системністю та взаємоузгодженістю, предметною визначеністю, загальнообов'язковістю, універсальністю, загальною значущістю, стабільністю, регулятивністю [8, с. 163].

Принципи трудового права, як вважає І. П. Жигалкін, за своєю природою належать до області відправних ідей у соціально-трудої царині. Науковець сформулював наступне визначення принципів трудового права: це об'єктивно зумовлені характером і змістом соціально-трудої відносин, закріплені у відповідних джерелах або виражені в стійкій юридичній практиці, загальноновизнані основоположні керівні начала, відправні ідеї, що становлять собою аксіологічну основу трудового права, характеризують зміст, сутність і призначення в суспільстві цієї галузі права, відображають загальні закономірності її виникнення, розвитку та функціонування, і служать створенню внутрішньо узгодженої та ефективної системи правових норм у сфері праці [9, с. 91-92].

Отже, простежуючи розвиток наукових підходів щодо визначення поняття принципів трудового права, доходимо до висновку, що новою тенденцією є доповнення дефініції характерними ознаками принципів.

Зокрема, О. В. Старчук до них відносить: системність та взаємоузгодженість, загальнообов'язковість, універсальність, стабільність, предметна визначеність, загальнозначущість, регулятивність [10, с. 204]. Д. А. Паньков зазначає, що принципи правового регулювання у системі норм трудового права посідають особливе місце і мають наступні ознаки як понятійної категорії: вони є найбільш важливими основоположними засадами, першоосновою трудового права, пронизують зміст його норм; мають універсальну, загальну сферу дію на всій території держави; є первісними за змістом та вторинними за формою відносно правових норм (правил поведінки), зміст правових норм та інститутів не може суперечити принципам; вони є взаємопов'язаними, взаємообумовленими, мають комплексний характер; повинні бути закріплені на законодавчому рівні [11, с. 19].

В цілому підтримуючи думку вчених відносно характерних ознак принципів трудового права, пропонуємо визначити їх як імплементовані в національних та міжнародних правових нормах засадничі ідеї та концептуальні положення всієї галузі трудового права та його окремих інститутів, на яких ґрунтуються трудові правовідносини та з урахуванням яких приймаються акти трудового законодавства, включаючи локальні, укладаються трудові договори та колективні угоди, вирішуються трудові спори та встановлюються мінімальні соціальні гарантії.

Особливості принципів трудового права знаходять своє втілення в їх найбільш характерних ознаках, до яких слід віднести:

1) можуть бути закріплені в актах трудового законодавства або слідувати із змісту правових норм.

З цього приводу слушним є зауваження В. В. Ерьоменка, який доводить, що розмежування основних засад (принципів) правового регулювання трудових відносин і конкретних правових приписів на цей час становить не тільки

академічний інтерес, а й має істотне практичне значення. Законодавчий досвід України, як зазначає вчений, свідчить про те, що юридичне закріплення отримують нормативні положення різного рівня узагальнення – від конкретних правових норм, що виражають глибоку диференціацію правового регулювання трудових відносин і стосуються обмеженого кола працівників, до основних засад трудового права найвищого рівня узагальнення. Між цими двома полюсами розміщується широкий спектр правових приписів, які відрізняються рівнем їх узагальнення. Розмежувати основні засади (принципи) і конкретні правові приписи за цим критерієм рівня узагальнення нормативних вимог, що в них сформульовані, неможливо через невизначеність цього критерію [12, с. 173].

Підсумовуючи викладене науковцем, зазначимо, що характерною особливістю принципів трудового права є те, що їх складно відмежувати від регулятивних правових норм, оскільки вони тісно пов'язані між собою. Із цього випливає наступна ознака принципів трудового права:

2) визначають мінімальні стандарти в сфері регулювання трудових правовідносин, зокрема, щодо рівня оплати праці, вимог щодо умов трудової діяльності, рівня соціального захисту тощо. В цьому виражається тісний зв'язок принципів та регулятивних правових норм;

3) мають предметну визначеність, тобто зміст кожного конкретного принципу трудового права є чітко визначеним і в ідеалі – відображеним в правовій нормі;

4) мають обов'язковий характер, тобто повинні бути враховані в процесі прийняття трудового законодавства, при укладенні трудових та колективних договорів, прийнятті правил внутрішнього трудового розпорядку та інших локальних нормативних актів. Принципи лежать не тільки в основі змісту правових норм, але і визначають порядок їх прийняття. Зокрема, одним з таких принципів є участь трудового колективу в розробці та прийнятті локальних актів, його право на формування профспілкових організацій тощо;

5) мають регулятивне та аксіологічне значення. Деякі науковці вважають, що регулятивність – допоміжна ознака засадничих ідей трудового права, оскільки трудові відносини регулюються за допомогою норм права. Обґрунтовуючи свою думку, О. В. Старчук зазначає, що регулювання трудових відносин за допомогою принципів права здійснюється в окремих випадках, зокрема за відсутності подібної норми для регулювання трудових відносин (аналогія закону) застосовуються загальні принципи права (аналогія права) [8, с. 165]. Однак, з такою думкою можна погодитись лише частково. У зв'язку з тим, що принципи в деяких випадках встановлюють мінімальні стандарти та умови праці, то в цьому разі вони набувають регулятивного характеру.

Аксіологічне значення принципів трудового права полягає у тому, що вони відображають ціннісні орієнтири та ідейні засади трудового права, характерні для конкретного суспільства та держави в конкретний історичний період їх розвитку.

Таким чином, принципи трудового права виконують ряд важливих функцій у сфері правового регулювання трудових відносин. Видова багатоманітність інститутів трудового права та трудових правовідносин обумовлюють існування цілої системи принципів, що викликає необхідність їх систематизації. Проведення такої систематизації може стати напрямком подальших наукових пошуків в цій сфері.

Література:

1. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація / А. М. Колодій // Альманах права. – 2012. – Вип. 3. – С. 42-46.
2. Правознавство. 2-ге вид. навч. посіб / В. В. Молдован, Л. І. Чулінда. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 184 с.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Петоченко Т. М. Функции и принципы трудового права Республики Беларусь: общая характеристика и виды / Т. М. Петоченко // Современные

проблемы правоведения. Сборник научных трудов. Выпуск 1. – Минск: БГЭУ, 2011. – 328 с.

5. Пилипенко П. Д. Проблеми теорії трудового права: моногр. / Пилип Данилович Пилипенко. – Львів: Вид. центр Львів. нац. ун-ту, 1999. – 214 с.

6. Дмитриева И. К. Основные принципы трудового права: дисс. ... док-ра юрид. наук: 12.00.05 / Дмитриева Ирина Константиновна. – М., 2004. – 620 с.

7. Паньков Д. А. Поняття та система принципів трудового права / Д. А. Паньков // Актуальні проблеми держави і права. – 2004. – С. 797-802.

8. Старчук О. В. Принципи трудового права України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Старчук Оксана Володимирівна. – Луцьк, 2011. – 187 с.

9. Жигалкін І. П. Принципи трудового права: спроба сформулювати визначення поняття / І. П. Жигалкін // Право та інноваційне суспільство : електрон. наук. вид. – 2015. – №2 (5). – С. 90-93.

10. Старчук О. В. Щодо ознак принципів трудового права України / О. В. Старчук / Публічне право. – 2013. – № 1 (9). – С. 201-206.

11. Паньков Д. А. Принципи правового регулювання колективних трудових відносин: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / Д. А. Паньков. – О., 2004. – 24 с.

12. Ерьоменко В. В. Поняття принципів трудового права та їх застосування / В. В. Ерьоменко // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2009. – Т. 22 (61). – № 2. – С. 163-176.

Арсентьева Е. С. Понятие и особенности принципов трудового права Украины – Стаття.

В статье решается научно-прикладная проблема принципов трудового права; рассматриваются понятие и особенности принципов трудового права Украины; усовершенствована дефиниция категории «принципы трудового права» с учетом новейших тенденций в развитии отечественной науки

трудового права; раскрыты особенности принципов трудового права Украины и охарактеризованы его признаки.

Ключевые слова: принципы, понятия, особенности, трудовое право, законодательство, правоотношения.

Elena Arsenteva. The concept and features of the principles of the labor law of Ukraine – Article.

The paper solved scientific problem applied principles of labor law; The concepts and features of the principles of labor law in Ukraine; improved definition of the category of "principles of labor law" with the latest trends in the development of national science labor law; The features of the principles of labor law in Ukraine and describes its symptoms.

Keywords: principles, concepts, characteristics, labor law, legislation, relationship.